

AUDRONE GLOSIENE

VAKARŲ EUROPOS LITERATŪROS KNYGYNAI
PRIEŠKARINIAME KAUNE

Negausi tarpukario metų Lietuvos knyginkystės istoriografija iki šiol apėmė tik prekybos lietuviškais knygomis tyrinėjimus. Apie kitą kalbės knygos plitimo kelius žinoma mažiau. Tarybinių metų darbuose daugiausia aptarta rusiškos ir tarybinės knygos prekyba „Mokslo“, „Spaudos fondo“, „Mokytojų“, „Knygos“ ir „Literatūros“ bendrovių knygynuose. Šiame straipsnyje siekiama apžvelgti Kaune veikusių Pribačio ir Vokiečių knygynų veiklą. Šie knygynai prekiaavo knygomis iš Vakarų Europos, daugiausia vokiečių kalba.

Literatūros užsienio kalbomis skaitytojų auditorija nepriklausomoje Lietuvoje buvo gana plati. J. Brazaitis išskyrė tris Lietuvos Respublikos inteligentijos kartas: seniausiąją, kuri „savo etninį pagrindą kultivavo Rytuose“, viduriniąją, išėjusią mokslus Vakaruose, ir jauniausiąją, subrendusią jau Lietuvoje¹. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą Vokietijos ir Šveicarijos universitetuose studijavo grupė lietuvių (V. Cepinskis, J. Saulys, A. Janulaitis ir kiti). 1895—1935 m. Šveicarijoje studijavo 110 lietuvių. Pokario metais lietuviai, „baigę rusų gimnazijas, masiškai patraukė į Vokietijos universitetus. [...] Berlyne studijavo arti 100 lietuvių, Karaliaučiuje apie 20, Miunchene nuo 12 iki 25. Lietuvių studentų būreliai telkėsi Halės, Viurcburgo, Heidelbergo, Kilio, Mionsterio, Hamburgo miestuose. Lietuvos universiteto dėstytojai vykdavo tobulintis ir ginti doktoratų dažniausiai į Vokietijos mokslo centrus“². Į Berlyną, Leipcigą, Drezdeną, Miuncheną lietuvių rašytojai traukė semtis filosofijos ir estetikos žinių. Vokietijoje klestintis ekspresionizmas, V. Kubiliaus žodžiais tariant, jiems „tapo ne tik stiliaus norma, bet ir pasaulėjautos tipu“³. Vokietijoje studijavę rašytojai ir poetai F. Kirša, K. Binkis, B. Sruoga, K. Boruta, Butkų Juzė, žurnalistas V. Gustainis, gausus muzikų, dailininkų, mokslininkų būrys į tėvynę grįžo ne tik su vokiečių kultūros, literatūros ir kalbos žiniomis, bet ir parsivežė vokiečių knyginkystės standartus. „Nesmagu žiūrėti pro vokiško knygyno langą — čia viskas yra, ko mum trūksta“, — rašė K. Boruta 1930 m. iš Berlyno⁴.

Vokišką tradiciją ir kalbą Lietuvoje kultivavo ir iš Vokietijos, Šveicarijos į Kauno universitetą atvykę dėstyti lektorai ir profesoriai: J. Erečas, H. Engertas, A. Sennas, G. Študerus, K. Rėgelis, R. Šmitleinas ir kiti.

¹ Brazaitis J. Dvasinis lietuvių veidas nepriklausomoje Lietuvoje // Literatūra ir menas. 1990. Saus. 20.

² Kubilius V. Lietuvių literatūra ir pasauli literatūros procesas. V., 1983. P. 115—116.

³ Ten pat. P. 117.

⁴ Boruta K. Pro vokiško knygyno langą // Boruta K. Skambėkit vėtroje, beržai. V., 1975. P. 194.

Vokiškų knygų skaitytojais ir pirkėjais tapo jau lietuviškų gimnazijų moksleiviai. Šiose gimnazijose vokiečių kalba dėstyta nuo pirmosios klasės ir buvo labiausiai proteguojama užsienio kalba⁵ iki 1936 m. švietimo reformos⁶. Dar viena vokiškos literatūros skaitytojų grupė buvo vokiečių etninė bendruomenė Lietuvoje. 1935 m. vokiečiai sudarė 4,1% Lietuvos gyventojų⁷. Nepriklausomoje Lietuvoje veikė Vokiečių partija ir Vokiečių kultūros draugija, gimnazija ir progimnazija Kaune⁸. Taigi leidinių vokiečių kalba paklausa buvo gana didelė.

Apie Pribačio ir Vokiečių knygynus palankiai atsiliepė nepriklausomos Lietuvos spauda, jų populiarumas liudijamas memuaruose⁹. Archyvinė bei rankraštinė medžiaga padeda geriau rekonstruoti šių knygynų istoriją, patikslinti duomenis apie savininkus, apibūdinti darbo formas bei metodus.

Vokiečių knygynas buvo atidarytas 1924 m. vasarą. Iš pradžių jis priklausė Vokiečių spaustuvės bendrovei, o nuo 1932 m. savininku tapo buvęs knygyno vedėjas Valteris Fišeris¹⁰. Nuo tada knygynas pavadintas Vokiečių knygynu ir perkeltas į nuolatinės patalpas Laisvės al. 56. V. Fišeritui susiruošus emigruoti, 1935 m. knygyną lygiomis dalimis nupirko Valdemaras Seferlis ir broliai Germanas bei Richardas Ganai. Leidimas Nr. 36415 laikyti knygyną jiems išduotas 1935 m. gruodžio 31 d.¹¹ Knygyno vedėju tapo V. Seferlis. Visi trys savininkai buvo vokiečių tautybės Lietuvos piliečiai, baigę lietuviškas mokyklas ir mokėję lietuvių kalbą, nors namuose kalbėję vokiškai.

Tikslios Pribačio knygyno įsteigimo datos nustatyti nepavyko. Informaciniuose leidiniuose jis pradeda figūruoti 1925 m.¹² Iš pradžių knygynas veikė Vasario 16 g., vėliau buvo perkeltas į Laisvės al. 63 (apie 1923 m. čia veikė Izaoko Dvoreckio ir Onos Gordon knygynas), o nuo 1930 m. — į nuolatinės patalpas Laisvės al. 48. Knygyno savininku nuo 1930 m. buvo Vokietijos pilietis Maksas Holcmanas, 1936 m. pagal Knygynų įstatymo reikalavimus su šeima (jo žmona Helena dirbo Kauno vokiečių gimnazijos mokytoja¹³) priėmęs Lietuvos pilietybę¹⁴. Leidimas laikyti Pribačio knygyną buvo išduotas 1936 m. liepos 16 d. Knygyno vedėju dirbo Valdemaras Maurušaitis, vokiečių tautybės Lietuvos pilietis, gimęs Kaune ir mokėjęs lietuvių kalbą. Pribačio knygyno pardavėjais buvo G. Epfelbaumas ir jo žmona¹⁵, E. Rozauskas¹⁶ ir meno istorikas M. Vo-

⁵ Būtėnas J. Literato duona. V., 1975. P. 206.

⁶ Čižūnas V., Sužiedėlis S. Svetimas nepriklausomoje Lietuvoje // Lietuvių enciklopedija. V., 1990. T. XV. P. 772.

⁷ Lietuvių enciklopedija. T. XV. P. 57.

⁸ Herman A. Lietuvos vokiečiai 1938—1960 // Akiračiai (Cikaga). 1991. Nr. 6. P. 4.

⁹ Venclova A. Jaunystės atradimas. V., 1966. P. 461—462.

¹⁰ Vokiečių knygynas // Lietuvos valstybiškas archyvas (LVA). F. 402. Ap. 8. B. 590. Lap. 9.

¹¹ Ten pat. Lap. 16.

¹² Visa Lietuva: Informacinė knyga 1925 metams. K., 1926. P. 283.

¹³ Iš prof. L. Vladimirovo pasakojimo 1992 m. lapkričio 11 d.

¹⁴ Pribačio knygynas // LVA. F. 402. Ap. 8. B. 415. Lap. 9.

¹⁵ Venclova A. Jaunystės atradimas. V., 1966. P. 461—462.

¹⁶ Toliušis Z. Mano kalėjimai. V., 1991. P. 76.

robjovas¹⁷. 1940 m. Pribačis atidarė skyrių Vilniuje, Pilies gatvėje 17-tu numeriu pažymėtame name¹⁸.

Abu knygynai prekyavo daugiausia vokiškomis knygomis, gautomis iš Vokietijos, Austrijos ir Sveicarijos leidėjų. Pribačio knygynė buvo dar literatūros anglų ir prancūzų kalbomis skyriai. Tad iš kitų Kauno knygynų Vokiečių ir Pribačio pirmiausia išsiskyrė asortimentu, aukštesne darbo kultūra ir aptarnavimo metodų įvairove. Jų darbo sėkmę lėmė ir darbuotojų kompetencija, profesionalumas, mokėjimas patraukti klientus, pažinti jų poreikius ir operatyviai juos tenkinti. Vokiečių ir Pribačio knygynai palaikė glaudžius ryšius su Kauno akademine, moksline ir kūrybine visuomene, kuri dažnai juose lankydavosi bei naudojosi įvairiomis jų teikiamomis paslaugomis. A. Venclova atsiminimuose rašo, kad Vokiečių knygynė rašytojus „traukdavo puikiai išleistas Getė ir Heinė, daugiautomis Valcelio „Pasaulinės literatūros vadovas“, Zergelio „Mūsų laiko kūrėjai ir poezija“ — iliustruota knyga apie vokiečių ekspresionizmą ir kitas naujas sroves. [...] Norėdami gauti ką nors padoresnio iš senesniųjų leidinių, eidavome į Pribačio knygyną“¹⁹. Knygynų pasiūla nėsiribojo lentynose ir sandėliuose buvusiais leidiniais. Pagal Vakarų leidėjų ir knygynų katalogus bei reklaminius prospektus klientai galėjo užsisakyti reikiamas knygas. Šiomis paslaugomis naudojosi Kauno universiteto profesoriai. Pribačis informuodavo prof. L. Karsaviną apie naujasias mediavistikos studijas, pasirodžiusias Miunchene ir Berlyne, kitų Vokietijos leidyklų naujienas²⁰, praktikavo tokią informavimo formą, kaip knygų siuntimas dešimčiai dienų susipažinti. Knygynas sudarinėjo bibliografinius ne tik turimų knygų sąrašus (istorikui Z. Ivinskiui buvo sudarytas veikalų iš Lietuvos istorijos bei lituanistinių knygų sąrašas²¹), bet ir siūlė mokslo metų pradžioje parengti dėstytojams atskirų disciplinų vadovėlių bei mokslinės literatūros bibliografijas, pagal kurias būtų rekomenduojama literatūra studentams²². Knygynų asortimento teminis spektras buvo platus: V. Biržiška čia pirkto bibliotekininkystės vadovėlius²³ bei poligrafijos ir knygos meno istorijos veikalus²⁴, Vytauto Didžiojo universiteto mineralogijos kabinetas — šios mokslo šakos literatūrą²⁵, gausi buvo naujausios medicinos, karybos, kitų sričių leidinių pasiūla. Orientaciją į akademinį skaitytoją rodo ir studentams skirtos komercinės bibliotekos atidarymas prie Vokiečių knygyno²⁶.

¹⁷ Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai. V., 1991. T. 2. P. 394.

¹⁸ M. Slapeliėnės sudaryta knygų ir spaustuvų kartoteka // VUB RS F. 119—242; Skelbimas // Naujoji romuva. 1940. Nr. 20/21. 3 virš.

¹⁹ Venclova A. Op. cit. P. 461.

²⁰ L. Karsavinui atsiųsti įvairių knygynų katalogai // LNMB RS F. 56—17. Lap. 3—8, 83—85, 115.

²¹ Z. Ivinskiui atsiųsti knygynų knygų sąrašai // LNMB RS F. 29—1713. Lap. 4—6.

²² I. Jonyno susirašinėjimas su įvairiais knygynais // MAB RS F. 105—539.

Lap. 9.

²³ Vokiečių knygyno sąskaitos // MAB RS F. 163—1174. Lap. 5.

²⁴ Pribačio sąskaitos VDU bibliotekai // MAB RS F. 163—1174. Lap. 3.

²⁵ Pribačio knygyno sąskaitos VDU Mineralogijos kabinetui // VUB RS F. 53—343. Lap. 1.

²⁶ Mūsų mokslinės bibliotekos katalogas. K.: Vokiečių knygynas, /b. m./ P. 4.

Vokiečių ir Pribačio knygynai padėjo komplektuoti Lietuvos bibliotekoms literatūrą užsienio kalbomis²⁷, talkino nustatant antikvarinių leidinių kainas²⁸. V. Fišeris, įsigijęs Raudondvario grafo S. Tiškevičiaus biblioteką, 7809 jos tomus, tarp kurių buvo inkunabulų, padovanojo Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekai²⁹.

Knygynų ryšiai su mokslo įstaigomis, bibliotekomis bei mokslininkais nebuvo vien komerciniai. 1932 m. Vokiečių knygynas kreipėsi į V. Biržišką su prašymu atrinkti iš Universiteto bibliotekos meniškai ir techniškai įdomiai išleistus J. Gėtės veikalus įvairiomis kalbomis, jo veikalų iliustracijas, grafiką, literatūrą apie rašytoją tarptautinei parodai „Goethe in der Buchkunst der Welt“³⁰. Malonaus asmeninio dėmesio ženklas buvo Pribačio siunčiami sveikinimai savo klientams įvairiomis progomis³¹.

Minėtina ir leidybinė knygynų veikla. Pribačio knygynas išleido 35 leidinius, iš jų 16 — vokiečių kalba, 8 — lietuvių, 6 — prancūzų ir 5 — anglų. Profesionaliai parengti keturi specialūs Pribačio katalogai: medicinos, karybos, sporto ir vadovėlių. Pažymėtina juose pateiktos literatūros sistemimo ir aprašo precizika. Pribačis išleido Vytauto Didžiojo universiteto Vokiečių kalbos ir literatūros katedros vedėjo Horsto Engerto parengtą lietuvių literatūros antologiją vokiečių kalba (dviem leidimais 1935 ir 1938 m.), A. Paterson į anglų kalbą išverstas lietuvių liaudies dainas (1939), vokiečių, anglų bei prancūzų kalbų vadovėlių bei metodikos priemonių mokytojams, skaitinių knygų. Lietuvių ir prancūzų kalbomis pasirodė Universiteto lektorius R. Šmitleino iliustruotas istorijos darbas „Lietuvos kariuomenė 1812 m.“, o vokiečių kalba — istoriko J. Puzino, filosofo V. Stankevičiaus knygos, V. Zinghauzo parengtas Baltijos valstybės politikos veikėjų biografijų rinkinys, M. Vorobjovo studija apie M. K. Ciurlionį. Pribačio leidybiniame repertuare taip pat yra viena kita knygelė vaikams lietuvių kalba, radijo vadovėlis, komercijai ir ūkio klausimams skirtų leidinių. Kiti Lietuvos knygynai dažnai leido tik vadovėlius, kalendorius, sapnininkus bei populiarią beletristiką, o Pribačis ir šiame darbo bare buvo nepralenkiamas.

Vokiečių knygynas išleido mažiau leidinių — apie 10. Tai buvo daugiausia vokiečių kalbos vadovėliai ir skaitinių knygos gimnazistams, parengtos Kauno vokiečių gimnazijos.

Iš užsienio gautų knygų kainos Pribačio knygyno kataloguose nurodytos Vokietijos markėmis. Antikvariniais leidiniais prekiauta už litus: K. Estreicherio bibliografijos 27 tomus buvo galima įsigyti už 2970 litų, M. Akelaičio 1890 m. gramatiką — už 10, I. Kraševskio „Litwa“ — už 123, T. Narbuto Lietuvos istorijos 9 tomus — už 528 litus³². Vokiečių

²⁷ Įsigyjamų iš užsienio knygų sąrašai // LVA F. 1655. Ap. 2. B. 28. Lap. 74.

²⁸ Centrinės valstybinės bibliotekos susirašinėjimas su Vokietijos ir Lenkijos knygynais // LVA F. 1655. Ap. 1. B. 41. Lap. 39—40.

²⁹ Maciūnas V. Vaeclavo Biržiškos įnašas lituanistikon // Aidai. 1982. Nr. 3. P. 175.

³⁰ Vokiečių knygyno raštas V. Biržiškai // MAB RS F. 163—11. Lap. 1.

³¹ Pribačio sveikinimas V. Biržiškai // MAB RS F. 105—539. Lap. 9.

³² Z. Ivinskui atsiųsti knygynų knygų sąrašai // LNMB RS F. 29—1713. Lap. 4—6.

knygynas bibliotekoms taikydavo 5% nuolaidą³³, Pribačis siūlė knygas kreditan³⁴.

Taigi Pribačio ir Vokiečių knygynai daug nuveikė aprūpindami tarpukario Lietuvos mokslininkus, kūrybinę inteligentiją, bibliotekas bei vokiečių bendruomenę Vakarų Europos knygomis ir periodika. Jie dalyvavo Lietuvos kultūriniame gyvenime, savo leidiniais populiarino mūsų kraštą užsienyje. Darbo kultūra, operatyvumu, kompetencija ir reklamos bei informacijos lygiu Vokiečių ir Pribačio knygynai buvo sektingas pavyzdys kitiems Lietuvos knygyninkams.

Vilniaus universiteto
Bibliotekininkystės katedra

Įteikta 1992 m. gruodžio mėn.

AUDRONE GLOSIENE

BOOK-SHOPS OF WESTERN LITERATURE IN PRE-WAR KAUNAS

S u m m a r y

The article reveals some aspects of the history of booktrade in the year 1918—1940 in Lithuania. An attempt is made to show the ways of distributing the Western literature in Lithuania.

There were two agencies of Western literature in temporary capital of independent Lithuania Kaunas — Pribačio and Vokiečių (Deutsche Buchhandlung) book-shops. Both were owned by Lithuanian citizens of German nationality. The owner of Pribačis book-shop was Max Holzman and Vokiečių book-shop belonged to Valter Fišer. Two book-shops, situated in the very center of the city, were famous and popular among Lithuanian artists, scientists, writers, students. The circle of the book-shops' clients is revealed in the article paying special attention to the professors and lectures of Kaunas university. They had possibility to look through the newest bibliographies, pamphlets and prospectus of Western publishers, to order books and periodicals from Germany, Austria, Switzerland and other countries, to get acquainted with last issues and to obtain them and old ones as well. Pribačis and Vokiečių book-shops had regular contacts with professors L. Karsavin, I. Jonynas, Z. Ivinskis, V. Biržiška and others. The new archival data is explored in the article to show the role of Pribačis and Vokiečių book-shops in supplying the academic society with Western literature necessary for researches, lecturing and reading.

The book-shops also published several books in Lithuanian, German, English and French (text-books and reading books, studies in Lithuanian history, economics, politics, translation and anthologies of Lithuanian folk-songs and fiction). One of the most valuable publications was the study „The Art of Vilnius“ by M. Vorobjov.

The cooperation between Lithuanian libraries and book-shops of Western literature is also mentioned.

The activities of Pribačis and Vokiečių book-shops are considered to be significant not only because of their successful book-trade but also due to the high level of services and book-advertizing. Their excellent example influenced other Lithuanian book-sellers.

³³ Įstygjamų iš užsienio knygų sąrašai // LVA F. 1655. Ap. 1. B. 78. Lap. 23.

³⁴ Pribačio specialus katalogas: „Medicina Vokietijos, Austrijos ir Sveicarijos leidejų. K.: Pribačis, 1937. 2 virš.